

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2021. – Т. 44. – С. 151-161
DOI: 10.31861/mhpi2021.44.151-161

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2021. – Volume. 44. – pp. 151-161
DOI: 10.31861/mhpi2021.44.151-161

УДК 272-278-055.2(438)«19»

© Piotr Jaworski¹

© Paweł Juško²

Działalność opiekuńcza Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej w Małopolsce Wschodniej w okresie międzywojennym

Siostry Służebniczki Starowiejskie, podobnie jak wiele innych żeńskich zgromadzeń zakonnych starały się o stworzenie w ochronkach możliwie najlepszych warunków do wszechstronnego rozwoju wychowanków. Podkreślić należy także ich ogromną rolę w kształtowaniu i podtrzymywaniu katolickiego, polskiego ducha w dzieciach z rodzin, które często przechodziły na obrządek greckokatolicki. O wysokiej jakości pracy wychowawczo-dydaktycznej i opiekuńczej sióstr świadczą konkluzje różnych sprawozdań wizytacyjnych dokonywanych przez władze kościelne i cywilne. Od samego początku istnienia ochronki realizowały zadania, zgodne z koncepcją Edmunda Bojanowskiego, nade wszystko ochronę dzieci przed zepsuciem moralnym, szerzenie chrześcijańskiego modelu życia, obronę i umacnianie kultury narodowej. Praca Sióstr Służebniczek zaowocowała zaufaniem środowiska, w którym placówki Zgromadzenia działały i sprawiła, że przez dziesięciolecia ochronki prowadzone przez siostry miały silną pozycję wśród innych placówek opiekuńczo-wychowawczych. Obecny artykuł stanowi kontynuację badań zaprezentowanych w poprzednim numerze³, przy czym cezura czasowa artykułu dotyczy już okresu 1918-1939, a więc pokazuje rozwój działalności ochronki i specyfikę ich funkcjonowania w okresie międzywojennym.

Słowa kluczowe: Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, Siostry Służebniczki Starowiejskie, Małopolska Wschodnia, II Rzeczpospolita, Ukraina, okres międzywojenny, ochronki, opieka, opieka nad dzieckiem.

Сестринська діяльність Конгрегації Сестер Служебниць Найсвятішої Діви Марії Непорочного Зачаття у Східній Малопольщі у міжвоєнний період

Сестри-служебниці, як і багато інших жіночих релігійних конгрегацій, намагалися створити в притулках найкращі умови для всебічного розвитку своїх учнів. Слід також підкреслити їхню велику роль у формуванні та підтримці католицького, польського духу у дітей з сімей, які часто повернулися до греко-католицького обряду. Про високу якість навчальної, дидактичної та турботливої роботи Сестер свідчать висновки різних звітів про відвідування, проведених церковною та цивільною владою. З самого початку свого існування притулки виконували завдання, що узгоджувалися з концепцією Едмунда Бояновського, перш за все, захищаючи дітей від моральної корупції, поширюючи християнську модель життя, захищаючи і зміцнюючи національну культуру. Ревна турбота про найкращу реалізацію цих припущень була помітна і в Східній Малопольщі, незважаючи на те, що час після закінчення Великої війни був непростим, і населення, що проживало в цій місцевості, боролось.

¹ Doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, Ośrodek Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Polska. E-mail: 11szach4@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-5772-5334>.

² Doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Rzeszowski, Polska. E-mail: pjuisko@ur.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-8474-604X>.

³ P. Jaworski, P. Juško (2021), *Działalność opiekuńcza Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej w Małopolsce Wschodniej w II połowie XIX wieku.*, „Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей”, Чернівці, Чернівецький національний університет, Т. 43, с. 273-285.

Робота сестер-служебниць викликала довіру громад, в яких діяли установи Конгрегації, і зробила притулки, якими керують Сестри, визнаними серед інших закладів опіки та освіти протягом десятиліть. Поточна стаття є продовженням дослідження, представленого в попередньому номері цього журналу³, тоді як хронологічні рамки презентованої статті охоплюють вже період 1918-1939 років. Таким чином стаття показує розвиток діяльності розплідників і специфіку їх функціонування в міжвоєнний період.

Слід підкреслити, що період 1918-1939 років був часом, коли умови роботи сестер точно відрізнялися від дев'ятнадцятого і початку ХХ століть. З відновленням незалежності виникла необхідність адаптації роботи Конгрегації до стандартів, виданих у зв'язку з цим компетентними державними органами. Запроваджено новий заклад під назвою дитячий садок та порушено питання наявності відповідної кваліфікації та компетенцій для роботи в індивідуальних закладах опіки та освіти.

Ключові слова: Конгрегація Сестер Служебниць Найсвятішої Діви Марії Непорочного Зачаття, Сестри Служебниці Старовеїські, Східна Мала Польща, Друга Річ Посполита, Україна, міжвоєнний період, ясла, догляд, догляд за дітьми.

Nursing Activity of the Congregation of the Sisters Servants of the Blessed Virgin Mary of the Immaculate Conception in Eastern Lesser Poland in the Interwar Period

The Servant Sisters of St. Mary of the Cross, like many other religious congregations, tried to create the best possible conditions for the comprehensive development of their pupils.

One should also emphasize their great role in forming and maintaining the Polish Catholic spirit in children from families that often converted to the Greek Catholic rite. The high quality of the sisters' educational, teaching, and caring work is evidenced by the conclusions of various inspection reports made by Church and civil authorities. From the very beginning of their existence, the orphanages carried out tasks in accordance with the concept of Edmund Bojanowski, above all protecting children from moral corruption, spreading the Christian model of life, defending and strengthening national culture.

Zealous concern for the best possible realization of these goals was also evident in Eastern Lesser Poland, despite the fact that the time after the end of the Great War was not an easy one, and the population of the area struggled with many economic difficulties. The work of Servant Sisters resulted in trust of the environment in which the institutions of the Congregation were operating and caused that for decades the orphanages run by the Sisters had a strong position among other care and educational institutions. The present article is a continuation of the research presented in the previous issue³, but the time span of the article concerns the period between 1918 and 1939, so it shows the development of the activities of the day-care centres and the specificity of their functioning in the interwar period. It is important to note that the period 1918-1939 was a time when the conditions of the sisters' work were much different than in the 19th and early 20th centuries.

With the restoration of independence came the need to adapt their work to the standards issued in this regard by the competent state authorities. A new institution called kindergarten was introduced and the issue of having appropriate qualifications and competences to work in particular care and educational institutions was raised.

Key words: Congregation of the Sisters Servants of the Blessed Virgin Mary of the Immaculate Conception, Sisters Servants of the Starowiejskie Region, Eastern Lesser Poland, Second Republic of Poland, Ukraine, interwar period, nurseries, care, childcare.

1. Kwestie wprowadzające i stan badań

Przychodzące na świat dziecko nie ma możliwości wyboru ani miejsca, ani daty urodzenia, nie ma wpływu na najbliższe otoczenie, na środowisko i kontekst, w którym przyszło mu się urodzić. Jest zatem zdane na miłość i odpowiedzialność dorosłych, a zwłaszcza rodziców i najbliższej rodziny. Jednak z tym niestety jest różnie. Stąd też bardzo często już na początku jego drogi życiowej pojawia się sytuacja, w której czasem jedynym ratunkiem dla dziecka może być ktoś zupełnie obcy mający dobre serce, lub też jakaś instytucja działająca w kierunku opieki nad dziećmi, jak sierocińce, przytulki dziecięce, domy dziecka, itp. Jednym z najważniejszych czynników determinujących sytuację dziecka jest stabilizacja i odpowiedzialność rodziny, w której przyszło mu się narodzić.

Sytuacja, w której z kolei może znaleźć się konkretna rodzina też może być złożona. Dokonując pewnego uogólnienia możemy wskazywać na przyczyny obiektywne, niezależne od rodzin, jak chociażby działania wojenne, poważne choroby, śmierć rodziców, czy też różnego rodzaju nieszczęścia. Drugą kategorią są przyczyny wynikające z trudności, a czasem nawet patologii funkcjonowania rodzin. Można tutaj wymienić ubóstwo i bezdomność, porzucanie dzieci czy chociażby obawy z powodu poczęcia nieślubnego lub pozamałżeńskiego dziecka. Wreszcie należy wspomnieć także o rodzinach funkcjonujących normalnie tylko z pozoru, a w rzeczywistości borykających się z niezradnością życiową i nieporadnością wychowawczą.

Dostrzega ten problem wybitna znawczyni tej tematyki Stefania Walasek, stwierdzając: „[w] takiej rodzinie miało się wychowywać dziecko, które już na starcie swojej drogi życiowej na ogół było skazane na niepowodzenia (również edukacyjne). Zastanawiano się więc w gremiach liderów społeczno-oświatowych, w jaki sposób pomóc rodzinie w wypełnianiu podstawowych obowiązków, chronić dziecko przed nieporadnością rodziców i wspierać najmłodszych poprzez pracę wyspecjalizowanych instytucji wychowawczo-opiekuńczych”⁴.

Prezentowana tematyka była przedmiotem wielu rozważań już na początku wieku XX. W samym Lwowie wydane zostały ważne dla zagadnienia opracowania ks. Alojzego Jougana⁵, Zygmunta Gargasa⁶, Józefa Serkowskiego⁷ i Michała Wasunga⁸. Podstawowym materiałem źródłowym dla opracowania prezentowanego zagadnienia są materiały archiwalne zdeponowane w Archiwum Głównym Sióstr Służebniczek w Starej Wsi. Dodatkowych informacji można poszukiwać w dokumentach archiwalnych znajdujących się w aktach poszczególnych domów zgromadzenia (szczególnie wiele ciekawych informacji można odnaleźć w kronikach). Wśród badań publikowanych na szczególną uwagę zasługuje pięciotomowa *Historia poszczególnych domów Zgromadzenia Sióstr Służebniczek NMP NP – starowiejskich – na terenie archidiecezji lwowskiej*⁹ oraz dotychczas nie publikowana dysertacja doktorska Radosława Sztaby *Ochronki Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Starowiejskich w Archidiecezji Lwowskiej obrządku lacińskiego w latach 1861-1939*¹⁰, której kopia znajduje się we wspomnianym archiwum w Starej Wsi. Jest to bardzo ciekawa rozprawa, która zasługuje na opublikowanie, aby owoce jej badań przedstawić szerszej grupie czytelników. Na szczególną uwagę zasługuje również artykuł R. Sztaby *Zakonne zakłady opieki nad dzieckiem we Lwowie w latach 1861-1939* zamieszczony na łamach „Przeglądu Historyczno-Oświatowego”¹¹, w którym autor naszkicował działalność poszczególnych zgromadzeń zakonnych na polu opiekuńczo-wychowawczym.

2. Opieka nad dzieckiem w okresie autonomii galicyjskiej

W autonomicznej Galicji panowała zła sytuacja ekonomiczna, która skutkowała wieloma negatywnymi zjawiskami o charakterze społecznym. Przewaga na wschód od Sanu przeludnionych, pozbawionych rynków zbytu wsi oraz zacofanie, często prowadziło do biedy graniczącej z głodem. Ciężko to przede wszystkim na dzieciach, które dodatkowo z powodu braku szkół miały ograniczony dostęp do oświaty. Okres XIX w. to czas, kiedy stopniowo zaczynają pojawiać się ochronki będące obok sierocińców zakonnych bazowymi instytucjami o charakterze opiekuńczo-wychowawczym. Edyta Bartkowiak pisze, że ochronki „poniekąd stanowiły (...) prototyp dzisiejszych przedszkoli, niemniej w ówczesnych realiach miały z reguły charakter wielofunkcyjny. Zapewniały opiekę na czas pracy rodziców, niosły pomoc dzieciom z ubogich rodzin, bezdomnym, opuszczonym i osieroconym. Wśród różnych organizatorów ochronek w rzeczywistości poróżbiorowej, znowu najlepiej

⁴ S. Walasek (2005), *Opieka i wychowanie małego dziecka na łamach czasopism przełomu XIX i XX wieku*, Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław, s. 8.

⁵ A. Jougan (1937), *Kronika Zakładu Sierot w Łące 1860-1936*, Lwów.

⁶ Z. Gargas (1906), *O krajowym funduszu sierocym*, Lwów; Z. Gargas (1908), *Rady sieroce w Galicji*, Lwów.

⁷ J. Serkowski (1904), *Studia w sprawie przymusowego wychowania zaniedbanej młodzieży*, Lwów.

⁸ M. Wasung (1908), *Opieka nad ubogimi. Rys opieki nad ubogimi otwartej (pozaprzytułkowej)*, Lwów.

⁹ E. Korobij, J. Posłuszna, J. Wołoszyn (1985), *Historia poszczególnych domów Zgromadzenia Sióstr Służebniczek NMP NP – starowiejskich – na terenie archidiecezji lwowskiej*, t. 1-5, Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Marii Panny, Stara Wieś, mps.

¹⁰ R. Sztaba (2010), *Ochronki Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Starowiejskich w Archidiecezji Lwowskiej obrządku lacińskiego w latach 1861-1939*. Praca doktorska z historii napisana pod kierunkiem naukowym ks. dr hab. Stanisława Nabywańca, Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, mps.

¹¹ R. Sztaba (2009), *Zakonne zakłady opieki nad dzieckiem we Lwowie w latach 1861-1939*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” T. 52, nr 3-4 (205-206) s. 35-51.

odnajdywały się siostry zakonne, często bardziej doświadczone i zaangażowane w pracę z dziećmi od osób świeckich działających indywidualnie czy też zrzeszonych w dziewiętnastowiecznych stowarzyszeniach dobroczynnych¹².

Inicjatorem instytucji wychowawczej i kościelnej, której celem było apostołstwo wśród ludu wiejskiego był Edmund Bojanowski. Cel ten chciał zrealizować za pośrednictwem Zgromadzenia Służebniczek Maryi. Pierwszym galicyjskim domem służebniczek, był dom założony w 1861 r. w Podzwierzyńcu koło Łańcuta. W 1863 r. przeniesiono zakon do Starej Wsi. Do 1914 r. Zgromadzenie rozwijało się bardzo prężnie. Ze względu na dużą liczbę powołań i poszerzenie działalności społecznej, w wielu miejscach służebniczki otwierały nowe placówki, głównie ochronki, domy sierot, szkoły początkowe, bursy, szpitale, domy dla nieuleczalnie chorych, kuchnie dla biednych.

Do wybuchu I wojny światowej Zgromadzenie posiadało w Galicji 269 domów, w tym 194 na terenie wsi, a 74 w miastach i miasteczkach. Aby je utrzymać siostry pracowały na polach fundatorów, otrzymując za to wynagrodzenie w gotówce lub płodach rolnych. Od 1904 r. na polecenie Stolicy Świętej siostry przestały pracować na roli. W instytucjach państwowych otrzymywały pensję, a w innych podstawą utrzymania materialnego były drobne prace wykonywane w domu, jak krawiectwo czy haft. Nigdzie siostry nie utrzymywały się z kwesty¹³.

3. Działalność opiekuńcza Sióstr Służebniczek Starowiejskich w Małopolsce Wschodniej w okresie międzywojennym.

W okresie międzywojennym służebniczki starowiejskie rozpoczęły pracę poza granicami Galicji. Ich placówki, oprócz Małopolski istniały również w województwach: łódzkim, kieleckim, lubelskim, poznańskim, warszawskim i poleskim. Pod względem administracyjnym był to obszar obejmujący 13 diecezji¹⁴. Terenem działalności zgromadzenia stała się także Małopolska Wschodnia nazywana również Galicją Wschodnią. Trzeba powiedzieć, że było to terytorium o niezwykle złożonej strukturze społecznej. Wystarczy przywołać słowa wybitnego polskiego geografa i kartografa Eugeniusza Romera, który charakteryzując obraz relacji międzyludzkich w Małopolsce Wschodniej pisał: „oto obraz stosunków społecznych i ekonomicznych kraju zamieszkałego przez dwa narody, tak dokładnie wzajemnie przetkane, że o przeprowadzeniu granicy etnicznej pomiędzy nimi nawet pomyśleć nie można”¹⁵. Wspólnoty Zgromadzenia Służebniczek Starowiejskich, tam gdzie istniały, stawały się centrum odrodzenia społeczeństwa. Każdy dom stawał się integralną częścią środowiska, w którym funkcjonował. Siostry przez swoją działalność spełniały potrzeby mieszkańców wsi, miasteczek i miast Galicji. Większość placówek Zgromadzenia stanowiły instytucje wielokierunkowe, w których siostry prowadziły zazwyczaj równoległe ochronkę, przytułek, dom dziecka, namiastkę szpitala i często także kuchnię. Chociaż prowadzenie ochronki dla dzieci wiejskich stanowiło priorytet działalności służebniczek, to ich zadaniem było również wspomaganie chorych i ubogich.

Zajmowanie się chorymi miało miejsce przede wszystkim w tych miejscowościach na terenie Galicji, gdzie istniały już placówki Zgromadzenia. Powstanie nowego domu służebniczek, oznaczało zarazem otwarcie dla potrzebujących nowego punktu sanitarnego. Z apteczki przyklasztornej, porad, a zwłaszcza lekarstw w postaci ziół, korzystało wiele osób. Siostry również udawały się z posługą do domów prywatnych, gdzie udzielały pierwszej pomocy, podawały leki oraz wykonywały inne zalecenia lekarzy. Zdarzało się, że zastępowały chorego w koniecznych domowych czynnościach. Tragiczne warunki zdrowotne, w jakich żyła ludność Galicji jeszcze na początku XX w. sprawiały, że praca pielęgniarska sióstr była nie tylko potrzebna i skuteczna, ale także bardzo ceniona. Często spotykały się one z wyrazami wdzięczności społeczeństwa. Można założyć, że służebniczki każdego roku udzielały pomocy kilkunastu tysiącom chorych¹⁶.

Służebniczki dawały też dowód szczególnej ofiarności, pełniąc swe obowiązki w czasie epidemii. Miały one miejsce dość często na terenie Galicji. Zdarzało się, że na terenach dotkniętych cholera, ospą czy szkarlatyną brak było jakiegokolwiek opieki medycznej, co prowadziło do tego, że chorzy

¹² E. Bartkowiak (2011), *Sierocińce zakonne w Drugiej Rzeczypospolitej: z badań nad dziejami opieki zastępczej (pozarodzinnej) w Polsce*, „Wychowanie w Rodzinie” T. 2, s. 297.

¹³ A. Szelegiewicz (1966), *Edmund Bojanowski i jego dzieło*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań, Warszawa, Lublin, s. 140-141.

¹⁴ A. Szelegiewicz (1984), *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, t. 2, *Służebniczki Najświętszej Maryi panny Niepokalanie Poczętej (Stara Wieś)*, Wydawnictwo KUL, Lublin, s. 31.

¹⁵ E. Romer (1919), *Struktura społeczna i kultura materialna Polaków i Rusinów w Galicji Wschodniej*, Lwów, s. 23.

¹⁶ A. Szelegiewicz (1966), *Edmund Bojanowski...*, op. cit., s. 148.

zostawieni byli sami sobie. Służebniczki natomiast na prośbę właścicieli ziemskich lub kapłanów świadczyły pomoc. Podczas epidemii grypy hiszpańskiej jesienią 1918 r. siostry zorganizowały grupy sanitarne. Wyjechały z bliższych i dalszych wsi, by nieść pomoc zakaźnie chorym¹⁷.

Szczególną formą działalności sióstr wśród chorych była ich praca na terenie szpitali. W większości były to zakłady powszechne, tam służebniczki wywiązywały się ze swojego zadania, stanowiąc nieocenioną pomoc w opiece nad chorymi¹⁸.

Służebniczki galicyjskie podejmowały również pracę charytatywną na rzecz ubogich. Codziennością pracy sióstr było dożywianie żebraków. Siostry prowadziły kuchnie dla biednych w Kamionce, Kołomyi, Krośnie, Tarnowie i Zaleszczykach. Korzystało z nich nawet kilkuset ubogich dziennie. Inny charakter miała praca w domach dla nieuleczalnie chorych, jaką podejmowały służebniczki w Buczaczu, Brzeżanach, Złoczowie i Tarnopolu oraz w przytuliskach dla biednych¹⁹.

Innym obszarem działalności wychowawczej Zgromadzenia, poza prowadzeniem ochronek i burs gimnazjalnych, były domy sierot. Siostry zajmowały się nie tylko wychowaniem swoich podopiecznych, ale również przekazywały im podstawową wiedzę, umiejętność dobrego prowadzenia domu oraz pomagały w zdobyciu wykształcenia i zawodu, ucząc np. krawiectwa, czy dziewiarstwa. Już od przełomu XIX i XX w. siostry prowadziły kolonie i półkolonie, finansowane i pozostające pod patronatem m.in. takich instytucji jak: Wschodnio-Małopolskie Towarzystwo Ochrony Dzieci i Młodzieży we Lwowie, Katolicki Związek Polek w Krakowie, czy Polski Komitet „Dzieci na Wieś”²⁰.

Pracę charytatywną siostry prowadziły także podczas I wojny światowej. W czasie działań wojennych zaopatrywały one w żywność przechodzące oddziały żołnierzy²¹. Ponad 200 sióstr wyjechało ze Starej Wsi na front, by zajmować się epidemicznie chorymi i rannymi żołnierzami w szpitalach wojskowych. Niektóre dostały się do niewoli, inne poniosły śmierć²².

W okresie międzywojennym służebniczki w dalszym ciągu koncentrowały swoją posługę na pracy w ochronkach, lecz nie zaprzestały działalności w domach dziecka, żłobkach, państwowych szkołach powszechnych i zawodowych, internatach, domach starców i szpitalach. Siostry kierowały także organizacjami religijnymi, otwierały kuchnie dla bezrobotnych oraz pracownie zarobkowe dla kobiet pozbawionych pracy. Pełniły też opiekę nad kościołami, dbając o estetyczny wygląd ołtarzy i sprzętów kościelnych²³.

Służebniczki nauczały prawd wiary nie tylko w ochronach, zakładach dla sierot i na kursach. Prowadziły też katechizację indywidualną. Przygotowywały do sakramentów świętych dzieci żydowskie, a także chrześcijańskie, które z różnych powodów nie mogły uczestniczyć we wspólnej katechizacji²⁴.

Do wybuchu I wojny światowej na terenie Galicji powstało 269 domów należących do zgromadzenia (w tym 194 na wsiach i 74 w miastach i miasteczkach)²⁵. Dla ukazania pewnego szerszego obrazu działalności Zgromadzenia należy zwrócić uwagę, że do 1914 r. powstało w Galicji 217 ochronek prowadzonych przez służebniczki starowiejskie²⁶. Zazwyczaj placówki te mieściły się w budynkach przydworskich i domach wiejskich. W późniejszym okresie zajęcia z dziećmi odbywały się w specjalnie wybudowanych w tym celu budynkach lub wiejskich domach ludowych²⁷. Tylko 5 istniejących wówczas ochronek było ufundowanych przez Zgromadzenie. Pozostałe inicjowali ziemianie, arystokracja, zarządy miast i fabryk lub towarzystwa²⁸. Frekwencja uczęszczających dzieci

¹⁷ S. Dydek (1996), *Stara Wieś. Z dziejów wsi i sanktuarium*, Muzeum Regionalne im. A. Fastnachta, Brzozów, s. 159.

¹⁸ A. Szelegiewicz (1966), *Edmund Bojanowski...*, op. cit., s. 152.

¹⁹ Ibidem, s. 149.

²⁰ A. Szelegiewicz (1984), *Żeńskie zgromadzenia...*, op. cit., s. 64.

²¹ Archiwum Główne Sióstr Służebniczek w Starej Wsi (AGSSwSW), Akta Kurii Głównej Sióstr Służebniczek (AKGSS), Diariusz Zgromadzenia SS. Służebniczek NMP NP, 8 października 1914, sygn. FIIa, 21.

²² S. Dydek (1996), op. cit., s. 160.

²³ A. Szelegiewicz (1984), *Żeńskie zgromadzenia...*, op. cit., s. 66.

²⁴ AGSSwSW, AKGSS, Diariusz Zgromadzenia SS. Służebniczek NMP NP, 10 czerwca 1868, sygn. FIIa, 3; AGSSwSW, AKGSS, Kronika Zgromadzenia SS Służebniczek NMP NP., 8 sierpnia 1918, 16 sierpnia 1924, sygn. FIIa, 23, 24.

²⁵ R. Sztaba (2010), *Ochronki Zgromadzenia...*, op. cit., s. 154.

²⁶ Ibidem, s. 172.

²⁷ AGSSwSW, AKGSS, Wykaz placówek Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Starowiejskich NMP NP., b. sygn.

²⁸ R. Sztaba (2010), *Ochronki Zgromadzenia...*, op. cit., s. 172.

każdego roku była bardzo wysoka, czasami przekraczała nawet liczbę 100. Z opieki siostr korzystało średnio ponad 50 dzieci w każdej ochronce. Łącznie w zasięgu wychowania słuźebniczek znajdowało się około 10 000 dzieci²⁹. W 1914 r. działało 198 placówek dla dzieci w wieku przedszkolnym. Podczas wojny, na terenie archidiecezji lwowskiej, utworzone zostały 3 nowe placówki: w Kołomyi, Borszczowie i Stryjówce. Ochronka pod wezwaniem Serca Pana Jezusa przy ulicy Mickiewicza w Kołomyi, założona w 1916 r. została zlikwidowana 6 października 1923 r. z braku środków utrzymania. Próby jej wznowienia w 1927 r., podejmowane przez ks. Franciszka Wójcika, nie przyniosły rezultatu³⁰. Od 1917 r. siostry pracowały w szpitalu epidemicznym, a następnie w ochronce Towarzystwa Szkoły Ludowej w Borszczowie.

W okresie wojny i kształtowania się granic państwa polskiego szereg placówek słuźebniczek starowiejskich zostało zlikwidowanych. Do 1921 r. zamknięto 46 galicyjskich domów Zgromadzenia. Równocześnie jednak powstały 43 nowe placówki, z czego duża część była zakładami dla sierot po ofiarach wojny. W archidiecezji lwowskiej przybyło 9 domów, w diecezji przemyskiej – 14, w tarnowskiej – 8, a w krakowskiej – 12³¹. Celem zobrazowania sytuacji można przytoczyć badania R. Sztaby, który ustalił, że w okresie dwudziestolecia międzywojennego na terenie archidiecezji lwowskiej powstało 27 ochronek należących do Zgromadzenia³². Spośród 11 ochronek uruchomionych w latach dwudziestych XX w. najkrócej, bo zaledwie miesiąc, istniała placówka w Baworowie. Przyczyną jej likwidacji były nieodpowiednie warunki utrzymania. Pracujące tam siostry w maju 1922 r. pojechały do Sorocka, gdzie doszło do wznowienia placówki³³. Działalność ochronek: w Chorostkowie, Obroszynie, Stryju, Zabłotowie, Janowie, Lwowie, Skniłowie, Białokrynicy i Żydaczowie przerwała dopiero II wojna światowa³⁴.

Ostatnie, uruchomione przed II wojną światową ochronki siostr słuźebniczek znajdowały się w miejscowościach: Natreba, Adamy, Medwedowce, Brody, Jazłowiec, Malechów, Germakówka, Łoszniów, Wojniłów, Magierów, Konkolniki, Kluwińce, Zaleszczyki, Horpin, Kulików oraz Połowce. Spośród 124 ochronek prowadzonych przez siostry w łacińskiej archidiecezji lwowskiej, 42 znajdowało się w miastach, a 82 na terenach wiejskich³⁵. Analizując w szerszym kontekście prezentowane zagadnienie możemy zwrócić uwagę na inny wykaz sporządzony przez R. Sztabę obejmujący zestawienie ochronek Zgromadzenia Sióstr Słuźebniczek NMP NP powstałych w latach 1918-1939. Wynika z niego, że Siostry Słuźebniczki utworzyły w tym okresie 82 placówki ochronkowe, spośród których 48 znajdowało się na terenie Małopolski Wschodniej, patrząc pod kątem administracji cywilnej 31 w województwie lwowskim, 11 w województwie tarnopolskim i 6 w województwie stanisławowskim³⁶. W Małopolsce Wschodniej zostały utworzone ochronki w następujących miejscowościach: Borysław Potok (1920), Borysław Wolanka (1920), Chorostków (1921), Słocina (1923), Obroszyn (1923), Kombornia (1923), Cmolas (1924), Nowosielce Przeworskie (1924), Kolbuszowa (1924), Stryj (1924), Majdan Królewski (1925), Otynia (1925), Nienadówka (1926), Wiśniowa nad Wisłokiem (1926), Zabłotów (1927), Janów koło Lwowa (1927), Lwów (1927), Domaradz (1928), Brzeżany (1928), Baranów Sandomierski (1929), Żydaczów (1930), Medyka (1930), Humniska (1930), Jarosław (1930), Natreba (1931), Lwów (1932), Adamy (1934), Kąkolówka (1934), Medwedowce (1934), Haczów (1934), Jazłowiec (1935), Malechów (1935), Ustrzyki Dolne (1935), Dębno koło Leżajska (1935), Dydnia Górna (1936), Germakówka (1936), Sambor (1936), Szówsko (1936), Łoszniów (1936), Polanka (1936), Kluwińce (1937), Wojniłów (1937), Magierów (1937), Konkolniki (1937), Brzozów (1938), Jasienica Rosielna (1938), Kulików (1938), Połowce (1938)³⁷.

Ochronki powstawały na mocy umów zawieranych między fundatorem a Zgromadzeniem. W dokumentach znajdowały się informacje, w jaki sposób siostry mają wykonywać swoją pracę, zobowiązania i oczekiwania fundatorów. Życzeniem ofiarodawców było utrzymanie w pewnej

²⁹ A. Szelęgiewicz (1966), *Edmund Bojanowski...*, op. cit., s. 142.

³⁰ E. Korobij, J. Posłuszna, J. Wołoszyn (1985), op. cit., t. 2, s. 540.

³¹ R. Sztaba (2010), *Ochronki Zgromadzenia...*, op. cit., s. 173.

³² Ibidem, s. 192-193.

³³ E. Korobij, J. Posłuszna, J. Wołoszyn (1985), op. cit., t. 1, s. 13.

³⁴ R. Sztaba (2010), *Ochronki Zgromadzenia...*, op. cit., s. 194.

³⁵ Ibidem, s. 196.

³⁶ Ibidem, s. 175-176.

³⁷ R. Sztaba (2010), *Ochronki Zgromadzenia...*, op. cit., s. 175-176.

zależności od siebie zarządów ochronek oraz kontrola nad realizacją celów, które przyświecały tworzeniu tego typu placówek³⁸.

4. Specyfika działalności ochronek w okresie międzywojennym

Przed 1914 r. ochronki powstawały za zgodą Rady Szkolnej Krajowej. Zasady ich funkcjonowania określały regulaminy wewnętrzne. Tworzone były one jednak bez określonego planu, podstawy prawnej i wytycznych państwowych. Aż do lat 30 tych XX w. nie opracowano jednolitych regulacji prawnych dla placówek przedszkolnych. Siostry prowadzące ochronki układały pracę biorąc pod uwagę warunki panujące w danej miejscowości³⁹. Regulaminy z tego okresu zawierały przede wszystkim czas pracy ochronki (z podziałem rocznym i dobowym), zasady na jakich odbywały się zajęcia, obowiązujące normy higieny oraz porządek dnia⁴⁰.

W niepodległej Polsce, do utworzenia placówki ochronkowej konieczna była zgoda kuratorium, w tym wypadku Kuratorium Lwowskiego Okręgu Szkolnego, Rady Szkolnej Powiatowej oraz starostwa. Przełożona generalna Zgromadzenia, zwracając się z prośbą do władz szkolnych o udzielenie pozwolenia na otwarcie nowej ochronki, podawała uzasadnienie i racje, dla których placówka miałaby powstać, planowaną datę otwarcia oraz imię i nazwisko kierowniczkę wraz z jej kwalifikacjami do pełnienia funkcji ochraniarki⁴¹.

Uporządkowanie wielu kwestii szkolnych pod względem prawnym i organizacyjnym, które zostało dokonane przez sanacyjne władze w II Rzeczypospolitej, nałożyło na kierowników szkół i zakładów wychowawczych obowiązek dostosowania wewnętrznych regulacji do norm obowiązujących w państwie. Starostwa powiatowe, mając na uwadze rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 12 października 1927 r. o regulaminach zakładów opiekuńczych⁴² oraz rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22 kwietnia 1927 r. o nadzorze i kontroli nad działalnością instytucji opiekuńczych⁴³, zobowiązywały zarządy ochronek do ułożenia własnych regulaminów i przedłożenia ich, celem zatwierdzenia, starostwu i lekarzowi powiatowemu. Dokumenty takie miały zostać sporządzone w trzech egzemplarzach i odpowiadać wymogom przepisów zawartych w wspomnianym rozporządzeniu Ministra Pracy i Opieki Społecznej, z uwzględnieniem specyfiki zakładu i kategorii osób w nim przebywających⁴⁴.

Regulaminy miały określać przede wszystkim nazwę, charakter i przeznaczenie zakładu, maksymalną liczbę miejsc, warunki przyjmowania i relegowania dzieci, uwzględniać płeć, wyznaczenie dzieci, precyzować prawa i obowiązki wychowanków, ukazywać stan sanitarno-higieniczny zakładu, zawierać przepisy porządkowe oraz ogólny rozkład dnia⁴⁵. Regulamin ochronki sióstr służebniczek w Brzeżanach, dopuszczony 26 stycznia 1937 r., określał, kto może uczęszczać do placówki oraz jakie są jej zadania. Do zadań tych należało przede wszystkim wychowanie i opieka nad dziećmi, których rodzice są zajęci pracą zarobkową poza domem, a więc nad dziećmi przeważnie ubogimi i zaniedbanymi. Regulamin określał, że ochronka udziela opieki bezpłatnie, dzieci nabywają umiejętności zachowania porządku i utrzymania czystości, a wszystkie zajęcia mają charakter wychowawczy. Kolejne punkty dokumentu określały liczbę dzieci, które mogą być przyjęte oraz tryb ich zapisu do ochronki. Zgłoszenie dziecka mogło nastąpić dowolnego dnia, pod warunkiem dostarczenia przez rodziców wyciągu metrykalnego dziecka, świadectwa lekarskiego o zdrowiu dziecka oraz jego opiekunów i domowników. Rodzice mieli obowiązek podać także adres zamieszkania i wykonywane zajęcie. Do ochronki nie przyjmowano dzieci chorych, kalekich i o

³⁸ AGSSwSW. AKGSS, Pismo przełożonej ochronki w Jabłonowie do starostwa w Kopyczyńcach z 1929 r., sygn. BIa, 18, s. 1.

³⁹ AGSSwSW. AKGSS, Pismo Przeł. Gen. do starostwa w Kopyczyńcach z 8 maja 1928 r., sygn. BIa, 18, s. 2.

⁴⁰ AGSSwSW. AKGSS, Regulamin ochronki w Dublanach, sygn. BIa, 13, s. 9.

⁴¹ AGSSwSW. AKGSS, Pismo Przeł. Gen. do Kuratorium szkolnego we Lwowie z 4 czerwca 1928r., sygn. BIa, 22, s. 2; AGSSwSW. AKGSS, Pismo Przeł. Gen. do Rady Szkolnej Powiatowej we Lwowie z 4 czerwca 1928r., sygn. BIa, 22, s. 3.

⁴² Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 12 października 1927 r. o regulaminach zakładów opiekuńczych, „Dziennik Ustaw” 1927, nr 100, poz. 867.

⁴³ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22 IV 1927 r. o nadzorze i kontroli nad działalnością instytucji opiekuńczych, „Dziennik Ustaw” 1927, nr 40, poz. 354.

⁴⁴ AGSSwSW. AKGSS, Pismo Starostwa Powiatowego w Brzeżanach do SS Służebniczek z 24 grudnia 1936 r., sygn. BIa, 3, s. 2.

⁴⁵ AGSSwSW. AKGSS, Pismo Starostwa Powiatowego w Kopyczyńcach do zarządów ochronek w powiecie z 21 grudnia 1936 r., sygn. BIa, 7, s. 4.

dużym stopniu upośledzenia umysłowego, dla których konieczne byłoby prowadzenie zajęć indywidualnych⁴⁶. Podobną treść miały regulaminy innych ochronek Zgromadzenia.

Niektóre zarządy ochronek, tworzyły statuty lub przekształcały istniejące regulaminy. Wzór statutów dla przedszkoli został ogłoszony postanowieniem Ministra WRiOP z dnia 26 czerwca 1932 r. oraz zamieszczony w Dzienniku Urzędowym Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego⁴⁷. Placówka ochronkowa we Lwowie, mieszcząca się przy ul. Potockiego, od 10 września 1933 r. posiadała taki, zgodny z wzorem, dokument noszący nazwę „Statut prywatnego koedukacyjnego przedszkola SS. Służebniczek NMP pod wezwaniem św. Teresy od Dzieciątka Jezus”. Dokument ten definiował właściciela przedszkola, jego siedzibę oraz zadania. Zgodnie ze statutem przedszkole przeznaczone było dla dzieci płci męskiej i żeńskiej, wyznania rzymskokatolickiego, narodowości polskiej – w przypadku jednak wolnych miejsc dopuszczano możliwość przyjmowania dzieci innego wyznania chrześcijańskiego i innej narodowości. Zadaniem przedszkola było pełnienie troskliwej i umiejętnej opieki nad zdrowiem oraz rozwojem fizycznym, moralnym i umysłowym dzieci w wieku przedszkolnym. Statut określał także sposób organizacji zajęć – dzieci podzielone były na grupy, stosownie do wieku i stopnia rozwoju umysłowego. Wychowawczyni miała pod swoją opieką maksymalnie 40 dzieci. Językiem używanym w przedszkolu był język polski. Zgodnie z wytycznymi kuratorium, w statucie zapisano, że do przedszkola przyjmowane są dzieci, które ukończyły trzeci rok życia, a nie osiągnęły jeszcze wieku obowiązku szkolnego, jak również te w wieku szkolnym, którym właściwe władze obowiązek ten odroczyły. Dokument omawiał program zajęć, zaznaczając, że mają one mieć charakter wychowawczy i być dostosowane do wieku, rozwoju i uzdolnień dzieci⁴⁸.

5. Znaczenie posługi Sióstr Starowiejskich w ochronkach

Podczas I wojny światowej placówki ochronkowe były szczególnie narażone na zniszczenia i straty materialne. Rosjanie często zajmowali budynki i przeznaczali dla żołnierzy, urządzali rewizje, grozili eksmisją, zabierali zapasy żywnościowe, inwentarz żywy i wartościowsze przedmioty. Trudne warunki materialne towarzyszyły pracy sióstr w czasie inwazji ukraińskiej i wojny polsko-bolszewickiej. Pozostałością po bitwach, toczących się nawet przez tydzień, były pożary, wzniecane celowo przez cofające się wojska. Wiele domów Zgromadzenia, w których funkcjonowały ochronki, podczas wojny i kształtowania się polskiej granicy wschodniej zostało całkowicie lub na tyle poważnie zniszczonych, że nie nadawały się do użytku. Spośród 26 domów, zniszczonych w latach 1914-1920, 11 udało się odbudować lub wyremontować, a trzy reaktywować⁴⁹.

W początkach II Rzeczypospolitej wiele obiektów ochronkowych pilnie wymagało wsparcia materialnego, ale ciężka sytuacja kraju sprawiła, że było to zadanie niezwykle trudne do zrealizowania. Fundatorzy często odmawiali dalszego wspierania ochronek, ze względu na nagłą utratę majątku. Konieczne było szukanie nowych źródeł finansowania ochronek. Pomimo tych trudności ochronki zapewniały dzieciom w wieku przedszkolnym bezpłatną opiekę w czasie, gdy ich rodzice świadczyli pracę zarobkową. W niektórych placówkach z opłat zwolnione były tylko dzieci najbiedniejsze. Rodzice pozostałych dzieci płacili za pobyt ustaloną, symboliczną opłatę. Dzieci mogły też korzystać z dożywiania. W Tarnopolu, w 1907 r. wychowankowie ochronki otrzymali bezpłatnie 1800 obiadów. Oprócz tego w ochronce było drugie śniadanie, a dla dzieci zakładowych również podwieczorek⁵⁰.

Ochronki były zazwyczaj czynne przez cały rok. Tylko niektóre w miesiącach jesiennych, zimowych i wiosennych, ze względu na warunki pogodowe, aurę sprzyjającą zachorowaniom, były zamykane. W Jędrzejówce siostry pomimo zamknięcia ochronki, nie zaniedbywały opieki nad dziećmi. Kilka razy w tygodniu chodziły do domów i w godzinach popołudniowych uczyły zebrane tam grupki dzieci katechizmu, zabaw i wierszyków przedszkolnych⁵¹. Z kolei w Sorokach, ze względu na brak w domu pomieszczenia na salę ochronkową, siostry opiekowały się dziećmi przedszkolnymi tylko latem. Przy słonecznej pogodzie zajęcia odbywały się na wolnym powietrzu, w dni deszczowe –

⁴⁶ AGSSwSW. AKGSS, Regulamin ochronki SS Służebniczek NMP NP. w Brzeżanach z dn. 26 stycznia 1937 r., sygn. BIa, 3, s. 1.

⁴⁷ AGSSwSW. AKGSS, Pismo Inspektoratu Szkolnego Miejskiego we Lwowie do Zarządu Zgromadzenia SS Służebniczek NMP Np. w Starej Wsi z 29 marca 1934 r., sygn. BIa, 22, s. 11.

⁴⁸ AGSSwSW. AKGSS, Statut Prywatnego Koedukacyjnego Przedszkola SS. Służebniczek NMP we Lwowie, sygn. BIa, 22, s. 10.

⁴⁹ E. Korobij, J. Pośluszna, J. Wołoszyn (1985), op. cit., t. 1, s. 20.

⁵⁰ AGSSwSW. AKGSS, Regulamin ochronki w Tarnopolu z 11 marca 1930 r., sygn. BIb, 78.

⁵¹ E. Korobij, J. Pośluszna, J. Wołoszyn (1985), op. cit., t. 2, s. 415.

w jednej ze stodół. Dopiero w 1932 r., po odremontowaniu nowo pozyskanego budynku, dzieci systematycznie uczęszczały do ochronki⁵².

Wyposażenie sal ochronkowych było na ogół skromne. Spowodowane to było głównie brakiem funduszy. Sala dla dzieci w ochronce w Dunajowie w 1905 r. była wyposażona w kilkanaście ławeczek, stół, dwa krzesła, szafę na przybory dydaktyczne, wieszaki na ubrania dla dzieci, miednicę, dzbanek i kubek do wody oraz ręczniki. Na ścianach wisiały obrazy przedstawiające Anioła Stróża, Najświętszą Rodzinę oraz sceny biblijne⁵³.

Po I wojnie światowej pomoc dla ochronek świadczyła rada Okręgowa Opiekuńcza dla Galicji Wschodniej przyznając zapomogi i zobowiązując zarządy placówek do składania sprawozdań ze sposobu wydatkowania przyznanej sumy⁵⁴. Wiele ochronek nie posiadało zabezpieczonych źródeł utrzymania, a dochód z pola i pracy własnej sióstr był niewystarczający na zaspokojenie bieżących wydatków i potrzeb remontowo-budowlanych. Siostry szukały wsparcia mieszkańców, udając się na kwestę. Tylko dzięki pomocy ze strony wszystkich zainteresowanych funkcjonowaniem ochronek podmiotów, placówki Zgromadzenia mogły przetrwać lata wojny i kryzysu gospodarczego.

Zajęcia w ochronkach na początku były prowadzone w oparciu o własny, tworzony doraźnie program wychowawczy. Dopiero po uzyskaniu oficjalnego pozwolenia na prowadzenie placówki dla dzieci przedszkolnych od Rady Szkolnej Okręgowej i przejściu pod nadzór władz szkolnych, siostry dostosowywały sposób pracy. Obok wskazówek E. Bojanowskiego, kierowały się podręcznikami Marii Weryho „Metoda wychowania przedszkolnego”, „ Jak zająć dzieci w wieku przedszkolnym”, Natalii Cimirskiej „Moja ochronka”, Marii Germanówny i Józefa Fritza „Ćwiczenia cielesne” oraz pracami Barbary Żulińskiej⁵⁵. Z polecenia seminarium ochraniarskiego oraz za zgodą władz szkolnych w ochronkach prowadzono wówczas naukę „według miejscowych potrzeb i warunków”, zapewniając opiekę nad dziećmi, jak również ich rozwój umysłowy poprzez pogadanki, zabawy, gimnastykę, wycieczki i prace plastyczne⁵⁶. Z powodu braku programów nauczania i innych regulaminów stanowiących o sposobie organizacji zajęć z dziećmi, siostry kierując się swoim doświadczeniem, inwencją twórczą, rzeczywistymi potrzebami dzieci, stopniem ich rozwoju, stosowały metody i formy pracy mające zapewnić najbardziej efektywne rezultaty⁵⁷.

Z zachowanej dokumentacji ochronek, zwłaszcza wpisów w dziennikach, można się dowiedzieć, o dużej różnorodności tematycznej przeprowadzanych zajęć. W dziennikach pod określoną datą zapisywano liczbę dzieci obecnych, rozkład dnia oraz spostrzeżenia na temat zachowania wychowanków i stopnia ich zaangażowania. Analizując dzienniki z lat 30-tych, można stwierdzić, że ochronki realizowały szereg funkcji wychowawczych. W dziennym planie dnia znajdowały się zarówno pogadanki o różnym charakterze – religijne, moralne, patriotyczne, higieniczne, przyrodnicze, jak też ćwiczenia kształtujące sprawności manualne, wyobraźnię, zmysły, pozwalające na odkrycie i rozwój u dzieci zdolności twórczych oraz zajęcia fizyczne i rytmiczne⁵⁸. Wyposażenie sal w pomoce naukowe jeszcze przed wybuchem wojny przedstawiało się dość skromnie, jednak większość ochronek posiadała najpotrzebniejsze przedmioty i materiały wykorzystywane w codziennych zajęciach oraz środki służące do gier, zabaw, modelowania czy rysowania, itp.

Podsumowanie

Wraz z zakończeniem działań Wielkiej Wojny (1914-1918) i odzyskaniem niepodległości Polski 11 listopada 1918 r. rozpoczął się proces przemian praktycznie we wszystkich sferach życia, także w opiekuńczo-wychowawczym. Zwrócono uwagę na konieczność wypracowania właściwych reguł i podstaw prawnych dotyczących organizacji opieki nad dziećmi. Dostrzeżono konieczność zorganizowania sieci placówek opiekuńczych wychodząc naprzeciw dużemu zapotrzebowaniu zubożałego przez wojnę społeczeństwa. Wynikiem tych działań było pewnego rodzaju określenie i

⁵² AGSSwSW. AKGSS, Korespondencja s. K. Wróbel do Przeł. Gen. z 24 kwietnia 1913 r., sygn. AIIIf, 135.

⁵³ AGSSwSW. AKGSS, Warunki utrzymania i urządzenia ochronki w Dunajowie, sygn. XXXIV, s. 1; AGSSwSW. AKGSS, Warunki utrzymania ochronki, sygn., XLIX, s. 1.

⁵⁴ AGSSwSW. AKGSS, Pismo rady Okręgowej Opiekuńczej dla Galicji Wschodniej do przełożonej ochronki w Biłce z 19 lutego 1920 r., sygn. VI, s. 29.

⁵⁵ AGSSwSW. AKGSS, Pismo Przeł. Gen. do starostwa w Kopyczyńcach z 8 maja 1928 r., sygn. BIIa, 18, s. 2.

⁵⁶ AGSSwSW. AKGSS, Pismo przełożonej ochronki w Borszczowie do starostwa z 22 marca 1928 r., sygn. BIIa, 3, s. 7.

⁵⁷ AGSSwSW. AKGSS, Pismo przełożonej ochronki w Rudzie do starostwa z 29 lutego 1928 r., sygn. BIIa, 36, s. 1.

⁵⁸ AGSSwSW. AKGSS, Dziennik zajęć przedszkola SS. Służebniczek NMP NP. w Skale, sygn. BIIa, 38-39.

usystematyzowanie pojęć dotyczących celów i zadań stojących przed konkretnymi instytucjami. Przejawem tego było przede wszystkim oddzielenie przedszkoli od ochronek i ogródków freblowskich, wprowadzając instytucję przedszkola do systemu oświaty. Podjęto także dyskusję nad potrzebą posiadania odpowiednich kwalifikacji i kompetencji do pracy w tych poszczególnych instytucjach. Jak zauważa Kazimierz Szmyd „ocena zachowanych kronik, sprawozdań i planów pracy tych placówek świadczy o zmianach w organizacji i metodach ich pracy w porównaniu do początków działalności ochronek. Nabierały one cech instytucji wychowawczo-opiekuńczych także o społecznym i pozareligijnym charakterze. (...) W zasadzie każda placówka posiadała podstawową dokumentację organizacyjną i wychowawczo-opiekuńczą. Pewnemu ujednoczeniu organizacyjnemu i pedagogicznemu ulegały te placówki zwłaszcza po roku 1918 w ramach rządowych przedsięwzięć zmierzających do porządkowania systemu oświatowego i opiekuńczo-wychowawczego w odrodzonym państwie. Placówki te pozostawały pod opieką Sióstr Służebniczek, ale coraz częściej otoczone były nadzorem pedagogicznym władz oświatowych i powstających komitetów rodzicielskich”⁵⁹.

Niestety nie zawsze wraz z pogłębioną refleksją teoretyczną szła praktyka dnia codziennego, w którym niski status materialny społeczeństwa, a także trudna sytuacja ekonomiczna państwa nie pozwalała na przeprowadzanie dogłębnych reform. Stąd też różnorodna działalność Sióstr Służebniczek nie tylko spotykała się z uznaniem i aprobatą społeczeństwa, ale także wypełniała lukę w często zaniedbanych obszarach funkcjonowania państwa. Potrzeby społeczne nadal były bardzo duże, a siostry ze Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Starowiejskich, podobnie jak siostry z innych zgromadzeń przez swoją piękną, pełną zaangażowania pracę dawały dowód wierności swemu powołaniu i miłości do Boga i drugiego człowieka.

References

1. Archiwum Główne Sióstr Służebniczek w Starej Wsi (AGSSwSW), Akta Kurii Głównej Sióstr Służebniczek (AKGSS), Diariusz Zgromadzenia SS. Służebniczek NMP NP, 10 czerwca 1868, sygn. FIIa, 3.
2. AGSSwSW, AKGSS, Diariusz Zgromadzenia SS. Służebniczek NMP NP, 8 października 1914, sygn. FIIa, 21.
3. AGSSwSW. AKGSS, Dziennik zajęć przedszkola SS. Służebniczek NMP NP. w Skale, sygn. BIa, 38-39.
4. AGSSwSW. AKGSS, Korespondencja s. K. Wróbel do Przeł. Gen. z 24 kwietnia 1913 r., sygn. AIIIf, 135.
5. AGSSwSW, AKGSS, Kronika Zgromadzenia SS Służebniczek NMP NP., 8 sierpnia 1918, 16 sierpnia 1924, sygn. FIIa, 23, 24.
6. AGSSwSW. AKGSS, Pismo Inspektoratu Szkolnego Miejskiego we Lwowie do Zarządu Zgromadzenia SS Służebniczek NMP Np. w Starej Wsi z 29 marca 1934 r., sygn. BIa, 22, s. 11.
7. AGSSwSW. AKGSS, Pismo Przeł. Gen. do Kuratorium szkolnego we Lwowie z 4 czerwca 1928 r., sygn. BIa, 22, s. 2.
8. AGSSwSW. AKGSS, Pismo Przeł. Gen. do Rady Szkolnej Powiatowej we Lwowie z 4 czerwca 1928 r., sygn. BIa, 22, s. 3.
9. AGSSwSW. AKGSS, Pismo Przeł. Gen. do starostwa w Kopyczyńcach z 8 maja 1928 r., sygn. BIa, 18, s. 2.
10. AGSSwSW. AKGSS, Pismo przełożonej ochronki w Borszczowie do starostwa z 22 marca 1928 r., sygn. BIa, 3, s. 7.
11. AGSSwSW. AKGSS, Pismo przełożonej ochronki w Jabłonowie do starostwa w Kopyczyńcach z 1929 r., sygn. BIa, 18, s. 1.
12. AGSSwSW. AKGSS, Pismo przełożonej ochronki w Rudzie do starostwa z 29 lutego 1928 r., sygn. BIa, 36, s. 1.
13. AGSSwSW. AKGSS, Pismo rady Okręgowej Opiekuńczej dla Galicji Wschodniej do przełożonej ochronki w Biłce z 19 lutego 1920 r., sygn. VI, s. 29.

⁵⁹ K. Szmyd (2002), *Z dziejów opieki zakonnej nad dzieckiem na Podkarpaciu*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 16, *Opieka nad dzieckiem w Galicji*, pod red. A. Meissnera, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 144.

14. AGSSwSW. AKGSS, Pismo Starostwa Powiatowego w Brzeżanach do SS Służebniczek z 24 grudnia 1936 r., sygn. BIa, 3, s. 2.
15. AGSSwSW. AKGSS, Pismo Starostwa Powiatowego w Kopyczyńcach do zarządów ochronek w powiecie z 21 grudnia 1936 r., sygn. BIa, 7, s. 4.
16. AGSSwSW. AKGSS, Regulamin ochronki SS Służebniczek NMP NP. w Brzeżanach z dn. 26 stycznia 1937 r., sygn. BIa, 3, s. 1.
17. AGSSwSW. AKGSS, Regulamin ochronki w Dublanach, sygn. BIa, 13, s. 9.
18. AGSSwSW. AKGSS, Regulamin ochronki w Tarnopolu z 11 marca 1930 r., sygn. BIb, 78.
19. AGSSwSW. AKGSS, Statut Prywatnego Koedukacyjnego Przedszkola SS. Służebniczek NMP we Lwowie, sygn. BIa, 22, s. 10.
20. AGSSwSW. AKGSS, Warunki utrzymania ochronki, sygn., XLIX, s. 1.
21. AGSSwSW. AKGSS, Warunki utrzymania i urzędzenia ochronki w Dunajowie, sygn. XXXIV, s. 1.
22. AGSSwSW, AKGSS, Wykaz placówek Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Starowiejskich NMP NP., b. sygn.
23. Bartkowiak E. (2011), *Sierocińce zakonne w Drugiej Rzeczypospolitej: z badań nad dziejami opieki zastępczej (pozarodzinnej) w Polsce*, „Wychowanie w Rodzinie” T. 2.
24. Dydek S. (1996), *Stara Wieś. Z dziejów wsi i sanktuarium*, Muzeum Regionalne im. A. Fastnachta, Brzozów.
25. Gargas Z. (1906), *O krajowym funduszu sierocym*, Lwów.
26. Gargas Z. (1908), *Rady sieroce w Galicji*, Lwów.
27. Jaworski P., Juško P. (2021), *Działalność opiekuńcza Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej w Małopolsce Wschodniej w II połowie XIX wieku.*, „Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей”, Чернівецький національний університет, Т. 43, С. 273-285.
28. Jougan A. (1937), *Kronika Zakładu Sierot w Łące 1860-1936*, Lwów.
29. Korobij E., Posłuszna J., Wołoszyn J. (1985), *Historia poszczególnych domów Zgromadzenia Sióstr Służebniczek NMP NP – starowiejskich – na terenie archidiecezji lwowskiej*, t. 1-5, Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Marii Panny, Stara Wieś, mps.
30. Romer E. (1919), *Struktura społeczna i kultura materialna Polaków i Rusinów w Galicji Wschodniej*, Lwów.
31. Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 12 października 1927 r. o regulaminach zakładów opiekuńczych, „Dziennik Ustaw” 1927, nr 100, poz. 867.
32. Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22 IV 1927 r. o nadzorze i kontroli nad działalnością instytucji opiekuńczych, „Dziennik Ustaw” 1927, nr 40, poz. 354.
33. Serkowski J. (1904), *Studia w sprawie przymusowego wychowania zaniedbanej młodzieży*, Lwów.
34. Szelegiewicz A. (1966), *Edmund Bojanowski i jego dzieło*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań, Warszawa, Lublin.
35. Szelegiewicz A. (1984), *Żeńskie zgromadzenia zakonne w Polsce 1939-1947*, t. 2, *Służebniczki Najświętszej Maryi panny Niepokalanie Poczętej (Stara Wieś)*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
36. Szmyd K. (2002), *Z dziejów opieki zakonnej nad dzieckiem na Podkarpaciu*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 16, *Opieka nad dzieckiem w Galicji*, pod red. A. Meissnera, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 130-151.
37. Sztaba R. (2010), *Ochronki Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Starowiejskich w Archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego w latach 1861-1939*. Praca doktorska z historii napisana pod kierunkiem naukowym ks. dr hab. Stanisława Nabywańca, Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, mps.
38. Sztaba R. (2009), *Zakonne zakłady opieki nad dzieckiem we Lwowie w latach 1861-1939*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” T. 52, nr 3-4 (205-206) s. 35-51.
39. Walasek S. (2005), *Opieka i wychowanie małego dziecka na łamach czasopism przełomu XIX i XX wieku*, Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław.
40. Wasung M. (1908), *Opieka nad ubogimi. Rys opieki nad ubogimi otwartej (pozaprzytulkowej)*, Lwów.